

ΤΟ ΣΧΗΜΑΤΙΚΟ ΠΟΙΗΜΑ
ΤΟ ΙΔΕΟΓΡΑΜΜΑ

*Δεν υπάρχει τέχνη επαναστατική
χωρίς φόρμες επαναστατικές*
VI. Majakowski

Οι δημιουργοί σε όλους τους χώρους της τέχνης αναζητούν νέους τρόπους έκφρασης, πιο τολμηρούς από τους παραδοσιακούς, που αποκαλύπτουν μια διαφορετική αισθητική. Έχουν ως έργο κοινωνικό να ανανεώνουν αδιάκοπα στα μάτια των ανθρώπων την όψη του κόσμου. Χωρίς τους ποιητές, χωρίς του καλλιτέχνης, χωρίς τα διάφορα ρεύματα, οι άνθρωποι δε θα ένιωθαν τη χαρά της επικοινωνίας μέσω της τέχνης.

Στο χώρο της ποίησης οι ποιητές εργάζονται και προσπαθούν να εκφράσουν με τη γλώσσα, με την αισθητική δίψα της φαντασίας και της αντικειμενικής λογικής, τις ιδέες τους. Οι αρχιτέκτονες του λόγου χτίζουν τα δημιουργήματά τους χρησιμοποιώντας το υλικό τους, τις λέξεις, με διαφορετικούς τρόπους. Η κάθε αρχιτεκτονική μορφή έχει τη δική της ιδιαιτερότητα που δίνει στο ποίημα μια διάσταση διαφορετική.

Έτσι, άλλη διάσταση έχει ο ομοιοκατάληκτος στίχος, διαφορετική ο ελεύθερος και ξεχωριστή το σχήμα. Το ποίημα- σχήμα, το ιδεόγραμμα, είναι η αισθητική εξύψωση ενός συμβόλου ή μιας πραγματικότητας του έξω κόσμου. Μέσα από την διαδικασία της ποιητικής τέχνης η πραγματικότητα αυτή μεταμορφώνεται σε δημιουργήμα.

Η γραφή και το σχήμα εναρμονίζονται εδώ και αιώνες χαρακτηριστικά στα ποιήματα των Ελλήνων βουκολικών ποιητών καθώς και των Αλεξανδρινών που απέδιδαν με λέξεις την κατασκευή μιας σύριγγας, ενός βωμού ή ενός πέλεκυ.

Αυτές οι προγενέστερες δομές της σχηματικής ποίησης αποκτούν, ιδιαίτερα στον αιώνα μας, μια θεωρητική διάσταση και προάγονται στην τάξη των ποιητικών έργων.

Η σχηματική ποίηση, ως όρος, έχει αποκτήσει την πραγματική της σημασία υποδηλώνοντας μια λογοτεχνική επανάσταση. Χαρακτηρίστηκε σαν μια “επανάσταση του διονυσιακού στοιχείου ενάντια στο απολλώνιο, της αταξίας στην τάξη, της έκστασης στην επικράτηση της λογικής”.

Ξέρουμε πως η ομοιοκατάληκτη ποίηση, η παραδοσιακή ακολουθεί το μοντέλο: στίχος, μέτρο, ρυθμός, αρμονία, σύνθεση, που είναι φόρμα καθοριστική για ένα ποίημα, χωρίς φυσικά να αναφερόμαστε στο ποιητικό περιεχόμενο. Χωρίς τα στοιχεία αυτά, χωρίς την ανάλογη μορφή και σύνθεση δε μπορεί να νοηθεί ποίημα. Μέσα στα πλαίσια αυτά που αποτελούν την υπόσταση του ποιήματος ο ποιητής μορφοποιεί, καλλιεργεί και γυμνάζει με κάθε τρόπο τη δύναμή του. Η παραδοσιακή ποίηση χρησιμοποιεί, θα λέγαμε, ένα λογικό σχήμα που δημιουργούν οι στίχοι πειθαρχημένοι σε ημιστιχία, δίστιχα, τετράστιχα, κ.λ.π. Τα ποιήματα έχουν σχεδόν σχήμα παραλληλόγραμμο. Επίσης οι κλειστές φόρμες, όπως το сонέτο, η βιλανέλλα, έχουν σταθερή μορφή.

Ακόμα και ο ελεύθερος στίχος με την ασυμμετρία των συλλαβών του, τα κενά ανάμεσα στις λέξεις και την ποικιλία των διατάξεων, δίνει μια αίσθηση εικαστική.

Στο σχηματικό ποίημα, στο ιδεόγραμμα, το σχήμα καθίσταται το αποφασιστικό στοιχείο, η λέξη εκτιμάται λιγότερο από την ηχητική της υφή και περισσότερο από την ελκτική της δύναμη μέσα σε απεριόριστους οπτικούς συνδυασμούς. Οι τοπικές σχέσεις των λέξεων αποκτούν μεγάλη ευαισθησία. Η σχηματική ποίηση, που άνοιξε πύλες κλειστές και δημιούργησε καινούργιες, οικοδομεί ένα είδος διακήρυξης των δικαιωμάτων της εικόνας και αρνείται να αποτελέσει ένα κλειστό σύστημα. Ο ποιητής δε ζυγιάζει πια τις συλλαβές του, δεν απασχολείται στο να συγκεντρώνει τις λέξεις του σύμφωνα με τις ηχητικές αναλογίες. Τα μουσικά καλούπια του ομοιοκατάληκτου και ανομοιοκατάληκτου στίχου και της συμμετρίας έχουν εκλείψει. Είναι οικοδομημένη σύμφωνα με μια οπτική λογική πολύ σίγουρη και πολύ ιδιαίτερη, δυναμική μέσα στη στιγμιαία ζέση που χαρακτηρίζει τη χαρά της απελευθέρωσης.

Η γραφή, έντεχνα άναρχη, γίνεται ένα είδος οπτικής διαλεκτικής, το ποίημα αποκτά ιδεογραφικές ιδιότητες. Τα εκφραστικά της μέσα είναι πριν απ’ όλα οι λέξεις, στις οποίες εμπεριέχεται η ομορφιά του

υλικού και οι οποίες μας οδηγούν στην περιπέτεια του σχήματος. Οι λέξεις λοιπόν δημιουργούν σχήμα, το οποίο εναρμονίζεται με το περιεχόμενο. Έτσι, φόρμα και περιεχόμενο πληροφοριακό γίνονται ταυτόσημα, το ποίημα όχι μόνον περιγράφει, αλλά από μόνο του είναι και μια πραγματικότητα με σκοπό να μας μεταδώσει αισθητικές πληροφορίες. Οι διάφορες τυπογραφικές διατάξεις δίνουν στη λέξη, ή και σε ένα ψηφίο, δικό της βάρος και ατομικότητα, με σκοπό τη δημιουργία ενός οπτικού λυρισμού.

Η δομή της σχηματικής ποίησης χαρακτηρίζεται από τον πλούτο των εικόνων. Η εικόνα έχει ιδιαίτερη οντολογική αξία. Είναι ένας μικρόκοσμος καλά οικοδομημένος με απεριόριστες δυνατότητες, που δουλεύεται με πρώτη ύλη τη λέξη. Οι πιο ωραίες εικόνες είναι αυτές που προσεγγίζουν στοιχεία της πραγματικότητας απομακρυσμένα τα μεν από τα δε, όσο το δυνατόν περισσότερα. Ο André Breton λέει: “Η εικόνα γεφυρώνει τις αισθήσεις και επιτρέπει στο δημιουργό να περικλείσει σ’ αυτή την πραγματικότητα”¹. Υπάρχει μια εικαστική εκμετάλλευση του στίχου. Οι συντακτικοί και ποιητικοί κανόνες ξεπερνιούνται, το σχήμα μπαίνει στην υπηρεσία του ποιητή, εναρμονίζεται με το λόγο και η τεχνική του έχει στόχο τον συγχρονισμό, τη σύγχρονη παρουσίαση των ιδεών και επιβάλλει στο γεγονός τη δική του ύπαρξη.

Στην καθιερωμένη ποιητική γραφή υπάρχει μια διάρκεια χρονική, χρειάζονται, δηλαδή, αρκετά δευτερόλεπτα για να προσφέρει κανείς τη μια λέξη μετά την άλλη, ώσπου να διαβάσει ολόκληρο ένα ποίημα σε ελεύθερο στίχο ή σε ομοιοκατάληκτο. Η εμπειρία όμως από το αντίκρουσμα ενός σχηματικού ποιήματος ή ιδεογράμματος δεν είναι μόνο στοιχείο διάρκειας, αλλά και στοιχείο που παράγεται ταυτόχρονα από το σχήμα. Με μια μόνο ματιά κερδίζουμε το σχήμα. Ο Apollinaire λέει: “Το μάτι διαβάσει μ’ ένα μόνο βλέμμα το ποίημα, όπως κανείς βλέπει μόνο με μια ματιά τα πλαστικά στοιχεία μιας αφίσας”². Το σχηματικό ποίημα σχηματίζει το προφίλ του αντικειμένου του ποιήματος που μπορεί να διαβαστεί στις λεπτομέρειές του και να διαγραφεί μέσα στο σύνολό του. Τα καλύτερα σχηματικά ποιήματα ή ιδεογράμματα είναι αυτά στα οποία η παρουσία μιας έκφρασης πραγματικά ποιητικής, η συμβολική χάρη του σχήματος και η ευκολία της ανάγνωσης βρίσκονται δεμένες και εναρμονισμένες μεταξύ τους.

Η τεχνοτροπία της σχηματικής ποίησης εμπλουτίζει την ποίηση και τη λογοτεχνία γενικότερα. Η μορφή της έχει σκοπό να δώσει στην ποίηση μια λειτουργία οργανική, διότι το σχηματικό ποίημα γίνεται απλό και κατανοητό από τον αναγνώστη, γίνεται αντικείμενο θέασης, αντικείμενο στοχασμού και παιχνίδι του. “Με τη συντομία του και το λακωνικό του χαρακτήρα προκαλεί την ενασχόληση με αυτό, καταγράφεται στη μνήμη σαν ιδέα” και σαν εικόνα εξυπηρετεί στην κατανόηση, προβληματίζει τον αναγνώστη και επηρεάζει καθημερινά τη γλώσσα. Άλλωστε η γλώσσα και η ποίηση πρέπει να έχουν κοινά χαρακτηριστικά, να τροφοδοτούν η μια την άλλη σε μορφές και ουσία.

Η ανάγνωση του σχηματικού ποιήματος, του ιδεογράμματος, έχει μια δική της ξεχωριστή σημασία. Το κείμενο ενεργεί οπτικά, εμποδώνεται, διότι η ανάγνωση, όπως ξέρουμε, είναι και θέμα οπτικό και έτσι καθιερώνεται μια σχέση σχήματος- νοήματος. Ακόμα η ανάγνωση είναι η ανάδυση και το συγχρονικό ζωντάνεμα των ομοιόχρονων εικόνων. Υπάρχουν δύο δυνατές οπτικές: αυτή του παραγωγού-ποιητή και αυτή του αναγνώστη. Για τον ποιητή το πρόβλημα είναι η εκλογή του υλικού, που χρησιμοποιείται ως επί το πλείστον στην οργάνωση των οπτικών και ηχητικών εικόνων. Για τον αναγνώστη-δέκτη του ποιήματος το πρόβλημα θα είναι φυσικά να ανακαλύψει και να μάθει να χρησιμοποιεί τον ειδικό κώδικα που αφορά το υλικό το οποίο χρησιμοποιεί ο ποιητής. Έτσι, από τη μια μεριά ο ποιητής προσπαθεί να εκφράσει αυτό που δεν έχει πει ακόμα με τη βοήθεια υλικού που διάλεξε ο ίδιος, από την άλλη ο αναγνώστης, σύμφωνα με τις ικανότητές του, προσπαθεί να κατανοήσει ή και να αποδεχθεί τις προτεινόμενες επιλογές του ποιητή. Ποιητής λοιπόν και αναγνώστης αποτελούν τις δύο όψεις αυτής της πραγματικότητας.

ΜΕΛΙΤΑ ΤΟΚΑ-ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ
MELITA TOKA-KARACHALIOU

ΙΔΕΟΓΡΑΜΜΑΤΑ
IDEOGRAMMES
[1980-2008]

Ποίηση
Poesie

ΙΔΕΟΓΡΑΜΜΑΤΑ
IDEOGRAMMES
[1980-2008]

© ΜΕΛΙΤΑ ΤΟΚΑ-ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ

Κεντρική διάθεση:
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΚΟΡΑΛΛΙ
Πατησίων & Πολυτεχνείου 1 - 104 33 Αθήνα
Τηλ.: 210.52.000.77, 210.85.47.723
www.korali.com.gr

ISBN: 978-960-289-162-9

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ

ΑΘΗΝΑ 2015

Πολλοί - κατοικία

■ ■ Τὰ παρὰ	■ ■ θύρα
■ ■ ετοιχῆ	■ ■ μένα
Τὰ μπαζιόνα	ένωμένα
Μιγρὰ μουτσουλιά	τό ένα πάνω
σοποθε τεμένα	ετό ἀβρο
□ ■ Τὴ νύχτα	□ ■ μοιάζει
■ □ εάν	■ □ εκαμπερα
□ ■ μι οἱ	□ ■ ἀνδρῶποι
■ □ μιό	■ □ νια
□ ■ μουρδι	□ ■ εμένα

Το ερωτηματικό

ποια
δύναμη σαρκο
βόρα κομμάτιασε τ'
ολόγιομο ρόδι τόσο
τρομαχτικά που
ακούω αδιά
κοπα

τους
κραδα
σμούς
της θα
λασπέ
νις του
ψυχής
κι ο ουρα
νός ανί
σχυρος
τινάξει
την αιχμη
ρή βροχή
πάνω στα ρη
μαγμένα του σύ
νορα

